

Bjerregård - en vikingeskat med overraskelser

Af museumsinspektør og ph.d. Gitte Tarnow Ingvardson, Historiska Museet ved Lunds Universitet og museumsassistent René Laursen, Bornholms Museum

For første gang i Bornholms Museums historie er der fundet en vikingetidsskat på en regulær arkæologisk udgravning. Normalt graver museets arkæologer, fordi en metaldetektorfører er stødt på en skat. Bjerregård-skatten dukkede op, fordi en gårdejer ved Rispebjerg skulle bygge en svinestald - et svinehold kan man sige!

De omfattende undersøgelser giver os dermed et værdifuldt indblik i skattens omgivelser og fundsammenhængen.

Efterbearbejdningen af fundene er i gang, men allerede nu kan vi afsløre spændende ny viden.

FLEST VIKINGETIDSSKATTE

Bornholm har den største koncentration af vikingetidsskatte i Danmark, og vi kender i dag til over 100 skatte. Alligevel kan en ny skat forsat overraske!

Bjerregård-skatten består især af arabiske sølvmonter og ganske usædvanligt også af en lille gruppe vesteuropæiske mønter. Det viser, at ejerne var omstillingsparate vikinger, der hurtigt fandt nye veje til at tilfredsstille deres begær efter sølv, når gamle forbindelser svigtede.

Den helt store overraskelse lå blandt skattens ituklippede smykker, hvor der højst uventet lå fire stykker guld.

HUSE ALLE VEGNE

Bjerregård ligger ved Rispebjerg i Pedersker sogn på Sydbornholm (fig 1). Her skal opføres en stor svinestald, og det har medført arkæologiske undersøgelser af 7000 m².

Arbejdet gav pote og førte til fund af spor efter adskillige langhuse fra to gårdsenheder, der afløste hinanden fra ca. 950-1050. Syd for langhusene blev der fundet et lille nedgravet hus, et såkaldt grubehus. Grubehuse er almindelige i resten af Danmark i jernalder og vikingetid og forbindes ofte med håndværksaktiviteter. Dette er dog kun det andet grubehus, der er fundet på Bornholm.

→ Fig. 1. Kort. Kilde: Geodatastyrelsen.

← Fig. 2. Jordklumpen med det meste af Bjerregårdsskatten. Guldet ses nederst til højre. Foto: René Laursen.

I flere af langhusene blev der fundet kældre, hvilket ikke er set før i vikingetidshuse på Bornholm. I den ene kælder var dele af væggen beklædt med store skiferflager, og på gulvet lå sandstensfliser. I kælderen blev der fundet et stykke brudsølv, en guldfolieperle og en hestekæbe.

I de fleste huse lå der skår af slavisk inspireret keramik af Østersøtype og spandformede kar fra sen vikingetid. Det peger på, at bopladsen var i brug fra sidste halvdel af 900-tallet.

Der er også fundet fiskeben i nogle anlæg, og en fundrig grube indeholdt bl.a. to glasperler, en vævevægt, keramik, importeret norsk skifer, dyreknogler og en bunke brændte korn.

Flere fund af mønter og brudsølv rundt omkring på bopladsen vidner sammen med fund af vægtlodder om lokal handel.

EN SKAT DUKKEDE OP

Det store areal blev afsøgt med metaldetektor, og mange jerngenstande blev fundet; nogle gange i endnu uopdagede stolpehuller. Et kraftigt detektorudslag gav forventning om en stor jerngenstand, og spaden blev trådt godt ned i den hårde overflade. Den opgravede jordklump landede med undersiden opad, og ud stak mønter og sølvgenstande fra en

1000 år gammel skat (fig. 2). Næste overraskelse tittede frem mellem sølv og jord: var det virkelig guld, der lå der?

På museet blev skatten forsigtigt udgravet, og ja der var tale om fire fragmenter af guldhals- eller armringe (fig. 3). Herudover består skatten af 115 primært islamiske mønter, 40 fragmenter af smykker og barrer samt en hel, sammenfoldet armring (fig. 4).

MØNTER FRA FJERNE EGNE

Den ældste mønt i skatten er fra Ommayyade-dynastiet (arabisk kalifat år 698-750). Nogle få, andre mønter er præget for abbasiderne i Irak i 800- og 900-tallet, mens hovedparten er fra samaniderne i byer som Tasjkent og Samarkand i Usbekistan og Afghanistan i 900-tallet. Mere usædvanlige er mønter fra Hamdaniderne (Syrien og Nord-Irak), Buyiderne (Iran og Irak) og Volga-Bulgarene; et handelsfolk omkring floderne Volga og Kama i det nuværende Rusland, der prægede imitationer af samanide-mønter.

Ud over de islamiske mønter tæller skatten to bøhmiske, en byzantinsk, en italiensk og otte tyske mønter (fig. 5).

De to yngste mønter er fra den nordøstlige del af Sachsen. Omskriften afslører hverken møntsted eller tidspunkt, men de er formentlig præget i de tyske byer Bremen eller Bardowick mellem 975-85.

Flere mønter har mørke belægninger på en eller begge sider - sandsynligvis spor efter en læderpose. Flere sølvgenstande, som lå øverst, havde efterladt tydelige aftryk i jorden uden synlige tegn på organisk materiale. Det tyder på, at de var lagt ovenpå læderposen. Måske var posen fyldt, eller også blev sølvet "smidt" ned i en fart, fordi der var fare på færde.

GEMTE FORMUEN AF VEJEN

Mange af de bornholmske skatte er fundet i eller tæt ved beboelseshuse og var formentlig en familieopsparing, der var gemt væk. Bjerregård-skatten lå også deponeret midt mellem to stolper i østenden af et 25x6 meter stort hus.

Huset var som de fleste andre huse på pladsen brændt ned, og nedgravningerne til de store tagbærende stolper var fyldt med brændt lerklining og trækul (fig. 6). Ofte er der spor efter brand ved huse på lokaliteter med vikingetidsskatte. Årsagen til brandene kan vi kun gisne om, men overfald kan være årsagen til, at skattene forblev nedgravede.

Udgravningen på Bjerregård giver et detaljeret billede af de hændelser, der udspandt sig her for 1000 år siden. I den østligste del af huset har der været graveaktivitet i vikingetiden efter, at huset var brændt. Her ses flere uregelmæssige nedgravninger med brændt materiale og keramik.

Graveaktiviteten ophørte meget tæt på fundstedet for skatten og kunne være et forsøg på at (gen)finde skatten. Uden moderne hjælpemidler som metaldetektor var det imidlertid svært at finde skatten i husruinen.

↑ Fig. 3. De fire klip af guldarm- eller halsringe med en samlet vægt på ca. 60 gram. Foto: René Laursen.

LEDTE FORGÆVES

Om huset brændte ved et uheld eller et fjendeligt angreb, ved vi ikke. Men det var givetvis folk med kendskab til skatten, der bagefter ledte efter den. En angriber ville have gennemrodet huset, *inden* det blev brændt af.

Bopladsen ligger ved foden af Rispebjerg, hvor et kildevæld og et system af oldtidsveje også løber. Kun 400 meter mod nord ligger et forsvarsanlæg kaldet Ringborgen, og knap 3 km væk Slusegård-lokaliteten med anløbsplads og Bornholms største jernaldergravplads.

Ringborgen var formentlig tilflugtssted for beboerne, og her kunne de søge tilflugt og beskyttelse ved angreb. Senere kunne de vende tilbage til ruinerne af deres huse og f.eks. lede efter 'familieopsparingen' - heldigvis for os uden held, så vi kan præsentere skatten for Skalks læsere.

GULD I EN SØLVTID

Sølv er det hyppigst fundne metal i vikingetidsskatte, og det er meget sjældent, at guld og sølv findes i samme skat. Det indikerer, at guld havde en anden betydning end sølv. Især intakte guldsmykker kan være deponeret ud fra andre og f.eks. rituelle motiver end mange sølvskatte. På Bornholm kender vi til syv vikingetidsskatte med sølv og guld. I Ahlesminde-skatten er der fundet en hel guldfingerring og tre meget sjældne guldmønter, der sammen med et flot sølvspænde var ejerens personlige ejendele deponeret i en møntskat (Skalk 2014: 4). For de øvrige skatte er der tale om ituklipper guld ligesom i Bjerregård.

Fra Sjælland og Skåne kender vi også enkelte skatte med både ituklipper sølv og guld. Meget tyder på, at guld var højværdivaluta i vikingetidens økonomiske system. Nye undersøgelser viser, at hals- og armringe i guld ligesom hals- og armringe i sølv fulgte bestemte vægtstandarder og fungerede som en form for valuta.

Denne tolkning underbygges af, at de fragmenterede guldgenstande bærer små mærker påført for at teste metallets lødighed ved transaktioner, ganske som med 'klipsølv'. De ituklippede guldsmykker i Bjerregård var altså valuta med en god kurs.

MØNTERNES VEJ

De fleste mønter i skatten er præget i Samanide-dynastiet ca. 892-950. Denne mønttype er fundet i mange skatte i hele Østersøregionen. Årsagen er, at der i det central-asiatiske område i 900-tallet blev fundet nogle meget store sølvminer. Den samanidiske emir Isma'il ibn Ahmad (892-907) kunne derfor i år 892/93 iværksætte en omfattende udmøntning.

Islamiske og persiske skriftlige kilder fortæller, at det Volga-Bulgarske rige var mellemstation i en livlig handel mellem Norden og Kalifatet. Derfor ser vi ofte vikingeskatte med Volga-Bulgarske imitationer af samanide-mønter sammen med de originale, præcis som ved Bjerregård. Beboerne her har formentlig skaffet sølvet på en rejse mod øst og måske medbragt skind eller slaver, der kunne byttes for sølv.

I skatten er der flere fragmenter af arm- eller halsringe, der både kan være fra Skandinavien eller Østeuropa. Et fragment af et ringspænde er fra det nuværende Rusland og peger ligesom mønterne på en østlig forbindelse. Den hele armring er formentlig fra Gotland.

↑ Fig. 5. Udvalg af skattens arabiske og europæiske mønter. Øverst fra venstre: en sjælden donations/gavemønt fra ukendt dynasti, buyider, hamdanider, Volga-Bulgarer. Nederst fra venstre: Byzans, Bøhmen, Norditalien, Tyskland (yngste mønt). Foto: René Laursen.

Bjerregård-folkene rejste derfor nok ikke hele vejen til det Volga-Bulgarske rige, men byttede eller handlede deres varer på Gotland, der gennem hele vikingetiden var et vigtigt handelsknudepunkt i kontakten mellem øst og nord.

OMSTILLINGSPARATE VIKINGER

I hele Østersøområdet opstod der en kraftig nedgang i importen af samanide-mønter efter ca. 950-960. Det skete efter en reorganisering af handels- og toldsystemet i Rusland iværksat af storprinsesse Olga i midten af 900-tallet. Hun styrkede nye handelsruter og øgede kontrol og beskatning af handelsknudepunkter. Det betød, at samanide-mønter ikke længere blev eksporteret videre til Østersølandene, men primært blev i Rusland.

Bjerregård-skatten blev gemt væk kort efter 975 og dermed lige efter importstoppet. Blandt skattens yngste mønter finder vi samanide-dirhems præget i 960'erne, en byzantinsk mønt fra 969-975 og syv af skattens otte tyske mønter præget mellem 955-985.

900-tallets møntimport var forbeholdt den lokale elite, der gennem deres eget kontaktnetværk kunne tilegne sig det eftertragtede

sølv ved handel eller bytte. Bjerregård-skatten er et tidligt bevis på, at importstoppet betød, at bornholmerne vendte sig mod andre markeder. Udviklingen blev tydelig på overgangen til 1000-tallet, hvor skattene gik fra at bestå af primært samanide-mønter til at bestå af vesteuropæiske mønter.

Skiftet fra islamiske til vesteuropæiske mønter tyder på en ny tid, hvor sølv i højere grad blev handlet mellem en bredere skare af mennesker frem for at være forbeholdt eliten. I andre områder af Bornholm ser vi et klart brud med den gamle elite og magtstruktur, og nye pladser med sølvskatte og handelsrelaterede genstande blev etableret langt væk fra den gamle højstatuspladser.

Men Bjerregård-skattens ejere ser ud til at være nogle af de første på Bornholm til at tilpasse sig den ny virkelighed. ■

← Fig. 4. Bjerregård-skatten efter udgravning. Den samlede vægt udgør knap 500 gram. Foto: René Laursen.

→ Fig. 6. Udgravning og registrering af de tagbærende stolpeaftryk i "skatte-huset" ved arkæologerne Nicolas Braun og Michael Thorsen fra Bornholms Museum. Foto: René Laursen.

